АКСІОЛОГО-ПРАВОВИЙ ВИМІР ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ЯК ЕЛЕМЕНТУ ПОНЯТІЙНО-КАТЕГОРІАЛЬНОГО АПАРАТУ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ

Котенко Микола Віталійович
кандидат юридичних наук,
асистент кафедри інтелектуальної власності
юридичного факультету Київського Національного
університету імені Тараса Шевченка

Постановка проблеми. Важливе місце в системі загальнотеоретичних юридичних досліджень займають наукові пошуки категоріального розуміння досліджуваного явища або процесу. Тому наукове дослідження інтелектуальної власності, як категорії ціннісного плану, потребує його вивчення крізь призму самостійного елементу понятійно-категоріального апарату юридичної науки. Виконання вказаного завдання дозволить здійснити аналіз існуючих в юридичній науці підходів до визначення інтелектуальної власності як самостійного поняття та удосконалити його визначення, акумулювавши в ньому ціннісні закономірності, що притаманні досліджуваному явищу. В юридичній літературі питання ціннісного виміру явищ і процесів правової дійсності крізь призму їх понятійно-категоріального розуміння мають високий ступінь актуальності, що доводить і актуальність удосконалення визначення поняття «інтелектуальна власність» як ціннісно-орієнтаційного феномену. На переконання В. М. Сирих, аксіологічний підхід до пізнання будь-яких явищ правової реальності дозволяє визначити пізнавальну орієнтацію в суб'єкта, що пізнає, шляхом формування уявлень про світоглядні цінності в природі і суспільстві та виражається в інтерпритаційно-критичному підході до вивчення явищ, які досліджуються [1, с. 134] і саме елемент інтерпретації дозволяє охарактеризувати досліджувані явища крізь їх категоріальний вимір, вклавши в основу ціннісне наповнення досліджуваного вища, щодо його відповідності чи невідповідності суспільним, правовим ідеалам, спроможності акумулювати, поширювати, охороняти, захищати ці цінності, становити елемент або визначати зміст ціннісно-орієнтаційної парадигми сучасного суспільства. Продовжуючи вказану думку, вчений зазначає, що юрист, який стоїть на своїх пізнавальних позиціях, спроможний уявляти конкретно-історичну, класову природу права, відповідно визначати пов'язані з цим позитивні і негативні моменти в правовому регулюванні суспільних відносин. Без ціннісного підходу неможливо виявити призначення права в загальнолюдському, соціальному і

©Котенко М.В.

культурному розвитку, зрозуміти його специфічну природу як духовно-практичного засобу засвоєння світу людьми. Без нього залишаються в тіні конструктивна, творча роль свідомості у сфері права [2, с. 9], тим більше неможливо виявити призначення окремих явищ правової дійсності, в тому числі і інтелектуальної власності, визначити його функціональне призначення, розкрити роль в системі явищ правової реальності, її вплив на життєдіяльність та розвиток людства в цілому. Саме застосування аксіологічного підходу до аналізу досліджуваних державно-правових явищ, як правило, переслідує мету – розкрити зміст таких основних політико-правових цінностей, як держава, справедливість, легітимність, безпека, законність, гуманізм, виявлення механізму їх впливу на політико-правову поведінку, активність та ініціативу громадян, їх залежність від факторів культурно-історичного, психологічного середовища [3, с. 12]. І ці цінності характеризуються як такі, що втілені, забезпечуються або реалізуються за допомогою досліджуваного явища, що свідчить про його приналежність до системи ціннісно-орієнтаційних явищ. Звертаючись до аксіологічного підходу, дослідники формулюють висновки, надаючи відповідь на питання: наскільки якісно і продуктивно, чи навпаки, недостатньо ефективно організовані відносини в правовій, економічній та інших сферах життя країни. Ціннісні складові фіксують спрямованість діяльності держави, функціонування правової системи, поведінки громадян крізь призму їх прагнення і бажання не тільки брати на себе необхідні зобов'язання, а й готовність співпрацювати в рамках правового поля; жити і працювати в межах, встановлених законом, в тому числі і в сфері інтелектуальної діяльності, забезпечуючи приріст об’єктів інтелектуальної власності.

Актуальність вивчення категоріальних аспектів інтелектуальної власності крізь призму аксіологічного підходу до пізнання правових явищ в цілому доводиться певною заідеологізованістю наукових юридичних досліджень в період розвитку радянської юридичної науки та в окремих наукових дослідженнях вчених так званого пострадянського періоду. В цьому плані слід погодитись з точкою зору Л. О. Мурашко, яка на прикладі феномену правоутворення приходить до висновку, що методологія наукового пізнання аксіологічних аспектів досліджуваного явища засновується на необхідності його наукового переосмислення в контексті подолання ідеологічного тиску на юридичну науку радянського періоду, коли аксіологічний підхід визнавався ідеологічно шкідливим. Як наслідок, вчена доводить необхідність формування конкретного методологічного інструментарію дослідження при здійсненні вивчення явищ правової дійсності, основою якого має бути аксіологічний підхід [4, с. 12-13]. В подальшому вчена застосовує його і для обґрунтування понятійної автентичності правоутворення, а також для удосконалення його визначення, в основі якого знаходяться функціональні можливості аксіологічного методологічного підходу [4, с. 144-146]. Такий підхід є цілком

©Котенко М.В.

прийнятним та функціонально витребуваним, щодо вивчення теоретико-правових аспектів інтелектуальної власності, оскільки дозволятиме з'ясувати ціннісні закономірності інтелектуальної власності, що можуть бути закладені в основу його понятійного визначення.

Мета та завдання дослідження. Метою дослідження є встановлення аксіолого-правових аспектів розуміння інтелектуальної власності як самостійної юридичної категорії. З метою досягнення мети дослідження визначено наступні завдання: з'ясувати пізнавальні переваги аксіологічного підходу до пізнання інтелектуальної власності та удосконалення його категоріального визначення.

Виклад основного матеріалу. Питання удосконалення понятійно-категоріального апарату юридичної науки мають високий рівень актуальності, що обумовлено дискусійністю та різновекторністю дослідження інтелектуальної власності, плюралізацією підходів до визначення поняття «інтелектуальна власність» в юридичній науці та неоднозначністю його термінологічного визначення в положеннях законодавчих актів України. Об'єктивна необхідність розробки уточнюючого поняття «інтелектуальна власність» крізь призму його аксіолого-правового виміру зумовлюється також і тим, що на сьогодні доктринальне визначення поняття «інтелектуальна власність» досить неоднозначне та не дає чіткої відповіді на питання природи, сутності, змісту інтелектуальної власності, його інституційних складових, співвідношення і взаємодії факторів формування інтелектуальної власності, матеріальних і процесуальних компонентів його утворення, правового забезпечення та реалізації. На наше переконання, в основу виокремлення та характеристики ознак досліджуваного явища, а також подальшого формування відповідного понятійного визначення має бути закладено відповідний методологічний підхід або їх поєднання. З одного боку, це забезпечить усебічність і об'єктивність вивчення характерних особливостей досліджуваного явища або процесу, а з іншого – сприятиме методологічній єдності та цілісності формулювання відповідного визначення. Враховуючи те, що в межах цього дослідження визначено доцільність застосування аксіологічного методологічного підходу, маємо наголосити, що його функціональні переваги доцільно застосувати, в тому числі і до виокремлення ознак інтелектуальної власності, їх аналізу та подальшого уточнення визначення поняття «інтелектуальна власність».

Ціннісне наповнення розуміння інтелектуальної власності формується ще з найдавніших часів, з появи перших знарядь праці, які людина навчилася виробляти шляхом застосування висновків, заснованих на практичному досвіді. В наш час без інноваційної діяльності неможливо уявити жодну сферу підприємницького і повсякденного життя, що зумовлює ціннісне наповнення інтелектуальної власності як результату інноваційної діяльності. Слід відзначити, що цінністю насамперед, є те, що володіє позитивною значущістю

©Котенко М.В.

для людини. Цінність передбачає виявлення сенсу того явища, яке є значущим для людини, групи людей, всього людства. Цінність − це відношення буття до духовних запитів людини. Буття цінності невіддільне від оцінки, завдяки якій індивід актуалізує одні цінності, відкидає інші і вибудовує їх ієрархію. Оцінка по суті є визначенням суб'єктом соціальної значущості явищ для його життя і діяльності. У зв'язку з цим необхідно згадати про оціночні судження, які можуть бути предметом оцінювання в категоріях істинність або хибність, справедливості або несправедливості. Так, наприклад, судження про твори мистецтва і наукової інформації кваліфікуються в поняттях істинності − хибності. Правові відносини оцінюються в категоріях справедливості − несправедливості.

З огляду на те, що цінність є універсальною категорією пізнання, слід наголосити на тому, що вона може застосовуватись і до пізнання правових явищ, в тому числі і крізь призму їх понятійного визначення. Враховуючи особливості інтелектуальної власності як пізнавального феномену, можливість ціннісного виміру її категоріального визначення доводиться, насамперед, складністю та багатоаспектністю інтелектуальної власності, що потребує особливої уваги науковців у процесі всестороннього наукового дослідження, зумовленого такими наукознавчими проблемами, як: історико-правовий аспект інтелектуальної власності, що визначається як процес виникнення і подальшого розвитку інтелектуальної діяльності; структурно-функціональний аспект, відповідно до якого інтелектуальна власність являє собою самостійну галузь правового життя, що виявляється в діяльності різних суб'єктів соціальних зв'язків щодо здійснення інтелектуальної діяльності та отримання відповідних результатів; понятійний аспект, зумовлений доцільністю відмежування поняття «інтелектуальна власність» від таких понять, як «матеріальна власність», «інтелектуальна діяльність», які формуються під впливом розуміння поняття «інтелект» та його багатоаспектного прояву.

У наш час під правом розуміється елемент (сфера) життєдіяльності суспільства, явище, що є соціально зумовленим, яке виконує певну роль та призначення в життєдіяльності соціуму (правове регулювання, правова охорона, правовий захист тощо). Право, як і будь-які правові явища, в тому числі і інтелектуальна власність, за своєю сутністю не лише акумулюють в собі найбільш ціннісні для суспільства положення, але і становлять елемент його соціокультурного життя, відповідно за своєю сутністю вже є цінними і корисними для суспільства, виконуючи відповідну роль та призначення в суспільстві. На думку А. В. Малько і В. В. Субочева, цінність і сутність правих явищ полягають в їх внутрішньому, «природному» призначенні служити людям, бути метою і засобом для задоволення соціально справедливих потреб як окремих громадян, так і суспільства в цілому» [5, с. 27]. Таким чином, аксіологічний підхід засновується на історично сформованому досвіді суспільства, в яку входить духовність, моральність, менталітет, культура,

©Котенко М.В.

правовий досвід в сфері наукових пошуків, а також бажання і можливості суспільства реалізувати свій інтелектуальний потенціал в правовому полі. Духовні, моральні, культурні, історичні, релігійні та інші цінності відображають рівень розвитку не тільки українського суспільства і держави, але і глибокий, всебічний досвід становлення і еволюціонування загальносвітової цивілізації.

З правових позицій ціннісний підхід розкриває внутрішній зміст права на всіх етапах розвитку державності і відображає їх сучасну спрямованість на захист природних прав і законних інтересів суб'єктів правовідносин в різних сферах соціального життя. В науковому плані дослідження правових явищ крізь їх ціннісний вимір, в тому числі і інтелектуальної власності, на переконання А. М. Яковлєва, дозволяє надати комплекс відповідей на такі блоки питань:

1) чому найбільше віддає перевагу суспільство (акти поведінки, які наближаються до суспільного ідеалу, те, чим захоплюються); при цьому найважливішим елементом системи цінностей є так звана «зона вищих цінностей», значення яких не потребує обґрунтування (те, що є непорушним, святим і не може бути порушене за жодних обставин);

2) що вважається нормальним, правильним (як вчиняти в більшості випадків), що в результаті слугує ціннісним орієнтиром для суб’єктів соціуму;

3) що не схвалюється, засуджується, на крайньому полюсі системи цінностей представляє як абсолютне зло, яке не допускається за жодних обставин [6, с. 306].

Аксіологічний підхід до наукового пізнання інтелектуальної власності як самостійної категорії базується на ідеї ціннісного виміру досліджуваного явища чи процесу. Інтелектуальна власність – явище складне, багатогранне і неоднозначне в науковому плані, однак аксіоматично воно є соціально цінним, належить до системи соціально цінних явищ, оскільки забезпечує реалізацію громадянами своїх прав та інтересів в сфері інтелектуальної діяльності та закріплення прав на результати такої діяльності. Аксіологічний підхід, що функціонально може бути застосований до вивчення інтелектуальної власності в цілому, стосується дослідження інтелектуальної власності як особливої соціальної цінності. Це дозволяє не лише охарактеризувати значення інтелектуальної власності, але і визначити її приналежність до системи понятійно-категоріального апарату юридичної науки, охарактеризувати її як самостійне поняття у ціннісному значенні (вимірі) та удосконалити саме визначення поняття «інтелектуальна власність» як правового явища. Оскільки право крізь призму аксіологічного методологічного підходу визначається як виявлення його цінності у здатності регулювати суспільні відносини, забезпечувати відповідне соціальне благо у вигляді правопорядку в суспільстві [7, с. 333], відповідно інтелектуальна власність як правове явище являтиме собою його ціннісний прояв у здатності стимулювати інтелектуальну діяльність громадян, націлювати їх на створення об’єктів інтелектуальної власності,

©Котенко М.В.

забезпечувати охорону і захист результатів інтелектуальної діяльності, створювати справедливі умови їх використання; легітимізації об'єктів інтелектуальної власності, їх подальшого забезпечення та гарантування тощо. Ще одним аспектом аксіологічного підходу до наукового пізнання інтелектуальної власності як самостійного елементу понятійно-категоріального апарату юридичної науки є характеристика досліджуваного явища через категорію мети, яка покладається на нього. Як результат, цінність та ефективність функціонування інтелектуальної власності визначатимуться результатами її існування в суспільстві, що виражається через категорію мети.

Окрім того, аксіологічний підхід в основу наукового дослідження закладає також ідею вивчення досліджуваного явища, у тому числі й інтелектуальної власності через проблематику залежності досліджуваного явища від феномену людини, її потреб та інтересів. У такому разі йдеться про відповідність інтересам людини і реалізованість цих інтересів унаслідок існування та функціонування інтелектуальної власності як правового явища. З огляду на це, можемо зазначити, що аксіологічний підхід відображатиме специфіку ставлення людини до інтелектуальної власності, результатів її функціонування.

Функціональні можливості аксіологічного підходу в аспекті його застосування до вивчення інтелектуальної власності виявляються у можливості використання двох підходів: інструментального та власне ціннісного, як окремо один від одного, так і крізь призму їх поєднання. Виявлення та вивчення понятійних закономірностей інтелектуальної власності крізь призму інструментального підходу дозволяє розкрити інтелектуальну власність як явище, що визначає утворення, зміну та припинення існування тих явищ, які охоплюються категорією «інтелектуальна власність». Фактично інтелектуальна власність виступає інструментом, що акумулює потреби людини, суспільства в інтелектуальній діяльності та в результатах її здійснення, втілює їх у відповідних об'єктах інтелектуальної власності. Інший підхід – власне ціннісний, дозволяє визначити інтелектуальну власність як особливий феномен, що акумулює результати інтелектуальної діяльності та їх закріплює за допомогою права у вигляді суб'єктивного права на результат інтелектуальної діяльності в промисловій, науковій, художній, виробничій та інших галузях. Саме ціннісний підхід дозволяє визначити інтелектуальну власність через правове закріплення об'єктів інтелектуальної власності, до складу яких відносяться авторські права (літературні, художні, аудіо-, відео- твори, комп'ютерні програми, бази даних, карти, фотографічні твори); суміжне право; право промислової власності (винаходи, корисні моделі, промислові зразки, раціоналізаторські пропозиції, товарні знаки); фірмові та комерційні найменування; географічні зазначення; сорти рослин та породи тварин; топографії інтегральних мікросхем; комерційна таємниця. Вважаємо, що саме ціннісний підхід був закладений законодавцем у визначення самого права суб'єкта на інтелектуальну власність, в основі якого знаходиться право кожного

©Котенко М.В.

володіти, користуватися і розпоряджатися результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності, які, будучи благом не матеріальним, зберігаються за його творцями і можуть використовуватися іншими особами лише за узгодженням з ними, крім випадків, визначених законодавством (ч. 1 ст. 41 Конституції України) [8]. Фактично інтелектуальна власність в ціннісно-правовому вимірі являє собою набуття правового режиму володіння, користування і розпорядження результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності, тобто об'єктами інтелектуальної власності, до складу яких відносяться авторські права (літературні, художні, аудіо-, відео- твори, комп'ютерні програми, бази даних, карти, фотографічні твори); суміжне право; право промислової власності (винаходи, корисні моделі, промислові зразки, раціоналізаторські пропозиції, товарні знаки); фірмові та комерційні найменування; географічні зазначення; сорти рослин та породи тварин; топографії інтегральних мікросхем; комерційна таємниця. Тим самим інтелектуальна власність в цілому стає ціннісно-правовим явищем, забезпечуючи таке акумулювання та закріплення прав суб'єктів інтелектуальної власності.

Фактично аксіологічний підхід до наукового пізнання інтелектуальної власності як самостійної юридичної категорії визначає її як таке, що є соціально ціннісним, яке забезпечує і визначає утворення, зміну та припинення існування у правовому просторі тих явищ, котрі охоплюються категорією «інтелектуальна власність». Окрім того, можна визначити ціннісні закономірності інтелектуальної власності як умови інтенсифікації, популяризації інтелектуальної діяльності, розвитку об'єктів інтелектуальної власності; отримання певного ефекту (правового, соціального, економічного тощо) за наслідками правового забезпечення прав суб'єктів інтелектуальної власності.

Висновки. Понятійні закономірності інтелектуальної власності крізь призму його аксіолого-правового виміру посідають центральне місце в системі наукового аналізу загальнотеоретичних аспектів вказаного явища. Їх наукова розробка потенційно спроможна:

– узагальнити доктринальні підходи до визначення поняття «інтелектуальної власності», визначити їх переваги та недоліки, а також встановити їх методологічний потенціал для удосконалення понятійно-категоріального апарату юридичної науки в цілому, та визначення поняття «інтелектуальна власність», зокрема;

– визначити та обґрунтувати самостійний характер інтелектуальної власності в системі правових явищ та категорій, встановити можливість відмежувати інтелектуальну власності від інших явищ правової дійсності та категорій юридичної науки; встановити взаємозв'язок з ними та з'ясувати функціональне призначення інтелектуальної власності;

– виокремити та розкрити зміст ознак інтелектуальної власності, що відображатимуть властивості та сталі її характеристики як правового явища,

©Котенко М.В.

провести всебічний аналіз вказаних ознак та визначити їх категоріальне значення щодо удосконалення визначення поняття «інтелектуальна власність;

– обґрунтувати категоріальну самостійність інтелектуальної власності в системі понятійно-категоріального апарату юридичної науки, визначити їх місце в системі понять та категорій юриспруденції, провести відмежування інтелектуальної власності від інших суміжних понять та категорій юридичної науки;

– здійснити аналіз правового визначення інтелектуальної власності як законодавчо закріпленого терміну, що становить елемент міжнародної та національної правової термінології, визначити переваги та недоліки такого законодавчого визначення, з'ясувати співвідношення із іншими суміжними термінами;

– узагальнити доктринальне та законодавче визначення інтелектуальної власності на підставі виокремлених ознак вказаного поняття.

Використані джерела :

1. Сырых В. М. Материалистическая диалектика как метод познания права и современность / В. М. Сырых // Современные методы исследования в правоведении / под ред. Н. И. Матузова и А. В. Малько. – Саратов : СЮИ МВД России, 2007. – С. 123-164.

2. Васильева Е. Г. Ценностный подход в правовой науке / Е. Г. Васильева // Право и государство: проблемы теории и практики. – 2008. – № 6. – С. 7-14.

3. Затонский В. А Эффективная государственность в личностно-правовом измерении: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01 / В. А. Затонский. – Саратов, 2009. – 54 с.

4. Мурашко Л. О. Аксиологическое измерение процесса правообразования: история и современность : Дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01 / Мурашко Людмила Олеговна. – М., 2015. – 378 с.

5. Малько А. В. Законные интересы как правовая категория : Монография / А. В. Малько, В. В. Субочев. – М. : Юридическая литература, 1974. – 352 с.

6. Яковлев А. М. Социальная структура общества и право : Учебное пособие / А. М. Яковлев. – М. : Норма, 2009. – 368 с.

7. Чефранов А. Б. Проблеми застосування теорії цінностей у правових дослідженнях / А. Б. Чефранов // Проблеми філософії права. Міжнародний альманах. – Київ-Чернівці : Рута, 2005. – Т. 3. – № 1–2. – С. 325–337.

8. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96–ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%

©Котенко М.В.

BA/96%D0%B2%D1%80/print1419249647141480. – Назва з титул. екрану (дата звернення: 19.07.2018 р.).

У статті автором зроблено спробу встановити функціональні можливості аксіологічного методологічного підходу до пізнання інтелектуальної власності як самостійної юридичної категорії. Встановлено аксіолого-правові аспекти пізнання інтелектуальної власності. З'ясовано пізнавальні переваги аксіологічного підходу до вивчення інтелектуальної власності та удосконалення його категоріального визначення. Виокремлено положення, які характеризують особливості розробки понятійних закономірностей інтелектуальної власності крізь призму його аксіолого-правового виміру, визначено потенційні результати такого наукового дослідження.

Ключові слова: *аксіолого-правовий вимір; інтелектуальна власність; аксіологічний підхід*

В статье автором предпринята попытка установить функциональные возможности аксиологического методологического подхода к познанию интеллектуальной собственности как самостоятельной юридической категории. Установлено аксиолого-правовые аспекты познания интеллектуальной собственности. Выяснено познавательные преимущества аксиологического подхода к изучению интеллектуальной собственности и совершенствование его категориального определения. Выделены положения, характеризующие особенности разработки понятийных закономерностей интеллектуальной собственности через призму его аксиолого-правового измерения, определены потенциальные результаты такого научного исследования.

Ключевые слова: *аксиолого-правовое измерение; интеллектуальная собственность; аксиологический подход;*

In the article, the author attempts to establish the functional possibilities of the axiological methodological approach to the knowledge of intellectual property as an independent legal category. The axiological and legal aspects of knowledge of intellectual property are established. The cognitive advantages of the axiological approach to the study of intellectual property and the improvement of its categorical definition are revealed. The article describes the features that characterize the development of conceptual laws of intellectual property through the prism of its axiological and legal dimension, and the potential results of such research are determined.

Key words: *axiological and legal dimension; Intellectual Property; axiological approach*

©Котенко М.В.